

A hangsúlyos helyzetben előforduló bontóhangok a magyarban

I. Mély magánhangzók bontóhangként

1. **B o n t ó h a n g o n** a magyar nyelvészeti szakirodalomban azokat a szervesen magánhangzókat értik általában, amelyek a szóeleji mássalhangzó-torlódások közé ékelődnek. A betoldásnak az a szerepe, hogy a magyar nyelv szóalakjának finnugor jellegéből adódó hangtani sajátságait megőrizze, illetve hogy az attól idegen szóeleji torlódásokat megszüntesse, vagy jelentős mértékben csökkentse. A továbbiakban annak megvizsgálására törekszünk, hogy a nyelvtörténeti korban: az első nyelvemlékektől kezdve a tizenkilencedik század végéig mely szavakban történt meg a feloldás, milyen minőségű magánhangzók toldódtak be, illetve hogy mi volt a közvetlen oka a magánhangzó beékelődésének.

2. A mély magánhangzók mint bontóhangok

2.1. Az inetimologikus (-á- >) -a- e j t é s k ö n n y í t ő b o n t ó h a n g k é n t az alábbi szavakba toldódik be:

barack: 1395 k.: *barafc*, *baraffch*; 1430 k.: *barazc* (KESZLER: A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban. NytudÉrt. 63. sz. 1969. 16), 1588: *baraczk*. — barát: 1211: *Barath* hn.; 1252: *Barath* OklSz. — id. KESZLER: i. m. 16; 1263: *Barathy* [= baráté] hn., 1372 u./1448 k.: *baratfaga* gr. ['szerzetesi állapot']. — barátina: 1799/1915: *barátinám* gr., MTsz.: *baratina*. — barázda: 1250: *baraszda* (MOLLAY: Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982. 518), 1259-66/14. sz.: *-barazdaya* gr. hn.; 1300: *Barazda* (KESZLER: i. m. 16), 1395 k.: *barazda*. — barkóca: 1350: *Barkolcha-*, 1379: *Barkocha-*, 1527: *Bacolcza*. — barna: 1359: *barna*, 1604: *Barneitom* gr., 1784: *barnólni* sz. — berkenye: 1861: *barakonya*. — bolha: 1252: *Balhahn.*, 1395 k.: *balha*, 1585: *Balhás* sz. — borona¹: 1524 k.: *Baronjalnÿ* sz., 1550 k.: *barana*¹. — borona²: 1585: *Barona* haios, 1811: *Barának* gr. — borostyán¹: MTsz.: *barisnya*. — borotva: 1590 k.: *barotuálkoz* sz.

csorda: 1282/1325: *Charada-* hn., 1469: *Czardas* sz. szn. — csoroszlya: 1707: *Csaroszlya*.

darab: 1270/1387: *Darab-* hn., 1395 k.: *darab*. — darabont:

1472: *Darabanth* szn., 1509: *Darabonth* szn., 1522: *Garabant* szn., 1548: *garabontoknak* gr. — daróc: 1349: *darouch*, 1493: *darocz*. MOLLAY véleménye szerint a németből átvett jövevényszó, s a közvetlen előzmény a bajor-osztrák feltételezett [Gröbs] ~ [Gráos] alakok keveredésével jött létre > m. [*gárōs] > *garóc > daróc; a *garóc > daróc fejlődésre l. *drabant* 'darabont' ~ *grabant* (i. m. 224-6). — derék: 1616: *Darek*, 1721: *darék*, 1863: *darak*, MTsz.: *darik*, *darok*. — drága: 1208/1550: *Daragam* [latin tárgyeset] szn., 1753: *darága*. — dragony: 1757: *Daragony*, 1789 k.: *Daragon-*. — dránica: 1863: *daránicza*, 1875 e.: *daranica*, *garánica*. — dratva: 1899: *daratyva* (Nyr. 28: 451, vö. TESz. is). — drót 1786: *darót*, 1792: *darot*; MTsz.: *darruót*.

flanell: 1893: *falánel-t*, MTsz.: *falánër*. — flangál: 1839, 1860: *falangéroz*, *falangíroz*, 1863: *falangéroz[ik]* (MTsz.). — flaska: MTsz.: *falaskó*. — flastrom: 1583: *falastrumot* gr., 1655: *falastrom*. — fraj: 1863: *farajnak* gr. A *fraj* szó német eredetű (< vö.: l. ném. *Frau*, 2. a ném. *Frauen-zimmer* > m. R. *frajcimmer* megrövidülése l. TESz., MOLLAY: i. m.), s a megfejtés vitatott részletei ellenére is nyilvánvaló, hogy *fr-* > *far-* torlódás-oldással kell számolnunk. — franc²: 1840: *Farancz*; 1872-1882: *farancos* (MTsz.). — francia: 1810: *Farantzia*. — franciskánus: 1816: *Farantziskánus*.

galagonya: 1327/1410: *Galagynya*, 1379: *Galagonya-*. — galóca¹: 1371: *Galochka-* [olv.: *Galocha-*] hn., 1520 k.: *Galocza*, 1611: *Galótza*, 1766: *galatza*. — ganéj: 1352 u./1448 k.: *ganaj*, 1416 u./1450 k.: *ganéual* gr., 1416 u./1466: *ganeit* gr. — garabonciás: 1519: *garabonchas* sz., 1533: *garabonchas* sz., 1854: *karaboncos*, MTsz.: *barboncás*. — garaboncia: 1621: *Garabontza*, 1886 *garabonczia*. A *garabonciás* és a *garaboncia* szó eredete bizonytalan, így csak abban az esetben tartoznak ide, ha mégis az olaszból volnának származtathatók (vö. ol. R. *gramanzia*; vö. TESz.). A szóeleji más-salhangzó-torlódás feloldása a szó ismeretlen eredete miatt tehát kérdéses. — garád: 1519: ? *garattyokba* gr., 1588: *garádgyából* gr., 1792: *Garád*, *Meg-garádolni* sz. — garágya: 1775: *garádjaít* gr., 1776: *garágyán* gr., — garas: 1460 k.: *garaff*, 1512 k.: *garafokat* gr. — garat: 1577: *garas* [olv.: *garat*], 1590: *Garat*, 1604: *Garad*. — garmada: 1621: *Garmada*, 1787: *gyarmadája* gr., 1801: *Gármadád* gr., — gereblye: 1319: ?*Garabla* hn., 1556: ?*Karaplat* gr. 1597: *garablia*. — gerezna: 1871: *garáznának* gr. — giliszta: 1405 k.: *galizta*, 1595: *galiztyakat* gr., MTsz.: *gaiszta*; 1879: *galisztya* (MTsz.). Nemcsak az előző két alak, de ez utóbbi is ide tartozik, mivel a szóbelseji *-l-* > *-ly-* > *-j-* > *-ø-* fejlődés útján tűnt el az *-l-* (TESz.). — grádics: 1424: *Garadych-*, 1585: *Garádíts*. — grádus: 1757: *garádusától* gr., 1815: *garáddal* gr. — gránát³: 1706 u.: *ganaráttúl* gr. A szó német eredetű (< ném. *Granate* 'robbanó

lövédék', amelyből előbb föltehetőleg **garanát*, majd hangátvetéssel *ganarát* keletkezett l. TESz.). — gránic: MTsz.: *garánic*.

haraszt: 1225: *Horosth* [olv. : háraszt ?], 1231: *-charasta* gr. hn., 1271: *haroszt*. — haricska: 1614: *hariczka*val gr., 1615: *Hariskanak* gr., 1700/1842: *Hárisvának* gr. A szó román eredetű (vö. rom. *hriscă*, N. *hiriscă* TESz., BAKOS: MSZRET. 234), a szöveleji mássalhangzó-torlódás bontóhanggal történő feloldása csak az irodalmi nyelvi *hriscă* alak átvétele esetén lehetséges. E mellett az első szótagi *-a-* bontóhang szól, mivel a népnyelvi *hiriska* minden további nélkül meghonosodott volna, mint ahogy a későbbi (népnyelvi) átvétel során (NyAtl. *hiriska*) meg is maradt.

kaláberez: 1870: *kalabereznek* gr., 1891: *kalábereznek* gr. — kalábriász, kalábriáz: 1863: *calabriasz*, 1867: *kalabriászozni* sz.; 1853 *kalabriázni* sz. — kaláber: 1888: *kalábert* gr. — kaláha: 1803: *kaláhájából*, 1838: *kalahája* gr., MTsz.: *kalaháj*. A *kaláhaszó* ismeretlen eredetű (talán szláv jövevényszó: a m. *kalász* szláv *класъ* eredetijének származékával, a *klacha*-val lehet azonos; vö. TESz.), ezért az *-a-* bontóhangként kezelése nyilvánvalóan kérdéses, de korántsem lehetetlen. — kaláka: 1633: *kaláka*, 1703: *Kaláka*, 1762: *kálákásokkal* sz. — kalakócs: 1676: *Kalakocz*. — kalangya: 1370: *kalangia*; 1375: *Calangya* (OkISz. -id. KESZLER: i. m. 19), 1405 k.: *kalongya*, 1416 u./1466: *kalongaba* gr. — kalapács: 1413: *-kalapach*, *Kalapach* hn., 1577: *kalapach*, 1658: *kalapácsostól* gr. — kalapál: 1527: *kalaparlaak*, 1561: *kalapalo* sz., 1787: *kalopálást* sz. — kalász: 1211: ? *Kalazy* sz. szn., 1416 u./1466: *kalázt* gr., MTsz.: *kalájsz*. — kalitka: 1416 u./1490 k.: *kalitkaban* gr., 1533: *Kaletka*, 1552: *Kalátkába* gr., 1655: *kalyicka*, MTsz.: *galicka*. — kalit: 1829/1885: *Kalitba* gr. — kalmár: 1304: *Kalamar-*; 1354: *Kalamar* (KESZLER: i. m. 19), 1356: *Kalmar* szn., 1416u./1450 k.: *kalmar*. — kaloda: 1492: *Kaladas* sz., 1495 e.: *caladaiabol* gr., 1611: *Kadola*, MTsz.: *kaláta*. — kanóc: 1544: *kanotot* gr., 1597: *kanothoz* gr., 1688: *Kanócz*. — karacs: 1556: *garacz* [garach?], 1616/1643: *Karacza* [olv. *karacsa*], *karacz*, MTsz.: *garac*. — karácsony: 1211: ?*Karachyn* szn., *Karachon* szn., 1338: *Karachan* szn., 1450 k.: *Karacson*, 1578: *Karácson*. — karaj: 1517: *-karay* hn., 1519: *kareara*, 1750: *karély*, 1795 k.: *kajarolás* sz., MTsz.: *kajár*. — karám: 1621: *Karam*, 1708: *Karám*, 1794: *karánbangr*. A szó vitatott eredete miatt (vö. szlk. R., N. *krám*, *kram*, ir.szlk. *krám*; – török, valószínűleg a kun-besenyő rétegből való, de pontos megfelelője csak a tatár nyelv baraba nyelvjárásából mutatható ki, vö. bar. *qoram* vö. TESz.) az első szótag *-a-* bontóhang volta kérdéses, bár nagyon valószínűnek látszik. — karapol: 1588: *karapolast* sz., 1636 *karapollyák*. — karcól: 1693: *karczolta* gr., 1803: *gartzolások* sz., MTsz.: *karicol*. — karcos: 1702: *kartzos*. — karc: 1805: ?*karcz*, 1809: *Kartz*. — karcog: 1824: *karczogott* gr. Az imént

idézett *karcos*, *karc* stb. szócsalád német eredetű (vö.ném. *kra-tzen*; a magyarban a *krácol* ~ *kracol* tekinthető eredetibb alaknak; vö. TESz., MOLLAY: i. m. *kracol* c. a.), de az első szótagi -a- keletkezésének módja nem tisztázott. Valószínűbbnek látszik, nézetem szerint, hogy a vele eredetbeli rokonságban levő *karacs* (< korai úfn. kori hazai bajor-osztrák; vö. korai úfn. *kratze*; vö. MOLLAY: i. m. 354, 372) szóban is, de talán nem zárhatóki egy szóeleji *kra-* > *kar-* változás sem. — karima: 1545: *karimassz.*, 1590: *karimáia* gr. A szó szláv eredetű (vö. TESz.), s a magyar szó forrása nem határozható meg kellő pontossággal, a bontóhang (-a-) keletkezése azonban - szerintem - aligha zárható ki, tudniillik minden szóba jöhető szláv nyelvi alakban (pl. f.-szorb *kroma*, le. *kroma* stb. vö. TESz.) mássalhangzó-torlódásos szókezdet található. — kasornya: 1577: *karosniu* [olv. :*karosnia*], 1637: *kasor nya*, 1846: *kasarnyában* gr., MTsz.: *karisnya*, 1838: *kaszornya* (MTsz.). A szó szláv eredetű, s minden idézhető adat (< vö. szb. hv. *krošnja*, N. *krošnje*, szln. *krošnja* stb., vö. TESz.) nézetem szerint arra utal, hogy a bontóhang a magyarban keletkezett. — klarinét: 1863: *kalánéttya* gr., MTsz.: *kalánéta*. A *klarinét* nemzetközi szó (vö. ang. *clarinet*, ném. *Klarinette*, fr. *clarinette* stb.), s akármelyik nyelvet (pl. németet, franciát, vö. TESz.) tekintjük is átadónak, véleményem szerint nehézkes lenne bontóhanggal történt feloldásnak (pl. *klarinét* > *kalarinét* >> *kalánéta*) tartani az imént idézett *kalánéta*, *kalánéttya* gr. alakot, de persze kizárni sem lehet egy ilyen fejlődést. — klastrom: 1495 e.: *calaſtoromba* gr., 1511/1593/1681: *kalastrom*, 1528: *kalaſtoromba*. — klázli: 1829: *Kalázli*, MTsz.: *galázli*, *kqázli*. — karsó: 1794: *karsó*. Mivel a magyarba egy szlk. R. *krčay* kerülhetett át, a *karsó* első szótagi -a- eleme nézetem szerint csak bontóhang lehet (vö. KESZLER: i. m. 20). — krajcár: 1544: *karayczart* gr., 1788: *Garaajtzar*, MTsz.: *karécár*. — krajnik: 1387: *karaynuk*, *Kalaynuk*, 1389: *Karajnok*- hn. — krapsál: 1627: *karamsált* gr. Mivel ismeretlen eredetű szó (vö. TESz.), az első szótag esetleges bontóhang (-a-) volta is kérdéses, bár a szókezdő mássalhangzó-torlódásos alakok döntő többsége (és némileg korábbi volta) a bontóhanggal történt feloldást valószínűsíti.

malac: 1333/1334: ?*Malach*- hn., 1351: *Malach* szn., 1395 k.: *malach*. — malágy: 1333/1334: ?*Malach*- hn., 1364: *Malad*- hn., 1504: *-malath* hn., 1832: *Malát*, 1834: *Malogya*-. — maláka: 1244/1295/1384: *-malaka* hn., 1298: *malakam* [latin egyes sz. tárgyeset]. Az első szótagi -a- bontóhang (KESZLER: i. m. 21). — maláta: 1395 k.: *malathar* [olv.: *malatha*], 1405 k.: *malatha*, 1541: *malátáual* gr., MTsz.: *máláta*. — maráz: 1213/1550: ?*Maraz* szn., 1519: *maraz*, 1805: *maráz*. — marázsa: 1728: *Marossaval*, 1788: *Marázskáat* gr., 1885: *Marázs*-. Az első szótagi -a- véleményem szerint bontóhang

(de vö. még r. *mraja* > *marázsa* BAKOS: i. m. 40). — márna: 1590: *Maarna*, 1793–97: *Marina*, MTsz.: *málna*. A magyar *márna* szó szláv eredetű (vö.: szb.-hv. *mrěna*, szln. *mréna*, szlk. *mrena* TESz.), de a közvetlen forrása nem határozható meg közelebbről. Az első szótagi -á- magánhangzó mássalhangzó-torlódást oldó bontóhang (-á- > -á-) lehet, melyet BÁRCZI (Ht.² 66) alapján - amikor a *mrena* > *merena* > *márna* fejlődést rajzolja meg - joggal feltehetünk.

oláh: 1443: *Walah-*, 1453: *Walah* (KESZLER: i. m. 46); 1880: *valáh*, *valá* MTsz. — id. KNEZSA: SzlJsz. I/1. 359, 1881: *valá*, *valáhul* gr., 1885: *váláh* (MTsz.). A szó szláv eredetű (vö. < déli-szláv *vlachъ*, blg. *vlach*, szb. *vlah* KNEZSA: i. m. 359), s szerintem csak akkor sorolható ide, ha a *vh-*s szókezdetben (u > o > a) bontóhangot teszünk fel (erre vö. TelK. 90: *vonoka* — id. BÁRCZI: i. m. 139).

palack: 1395 k.: *palasch*, 1405 k.: *palazk*, 1551: *palack*. — palacka: 1577: *palazk*, 1590: *palacka*, 1604: *Palaszk*. — palacsinta: 1577: *palaccinta*, MTsz.: *pálácinká*, *paladincsa*, *palicsinta*. — palajta: 1832: *palajta*, 1872: *palajta*, 1832: *paléta*, 1875: *palita*. Szláv eredetű szó (vö. szln. *plahta*, szb.-hv. *plahta*, cseh, szlk. *plachta*, le. *plachta* KNEZSA: i. m. 376), s az első szótagi -a-ja nézetem szerint okvetlenül bontóhang. — palánk: 1470: *palank*, 1574: *palánkia* gr., MTsz.: *paláng*, *palánt*, *pallang*, *pallánk*. — palánkol: 1508: *palankol*. A *palánk*, *palánkol* első szótagi magánhangzója bontóhang (l. KESZLER: i. m. 21). — palánta: 1372 u./1448 k.: *palantaja*, 1569: *Palant*, 1585: *Palánta*. — plántál: 1372 u./1448 k.: *palantalny* sz., 1664: *palántályák* gr. — palást: 1265: ?*Palast* hn., 1372 u./1448 k.: *palast*, 1389: *Palast* (Oklsz. — id. KESZLER: i. m. 21), 1395 k.: *palasth*. — palástol: 1527: *palastolwan* sz. — paracskó: 1560 k.: *parachko*. Bizonytalan eredetű szó (TESz.), MOLLAY (i. m. 427) viszont határozottan korai újfelnémet eredetűként tárgyalja (< vö. korai úfn. *prack*, *brack*, *prachk*, *prackel*). Az eredetinek tartható **prakcsó* alak nem mutatható ki, de ebből jöhetett létre hangátvetéssel a *pracskó*, a szóeleji mássalhangzótorlódás feloldásával pedig a *paracskó* alakváltozat (l. TESz.). — parapács: 1816: *Parapáty*, 1838: *Parapács*, 1878: *parapáj*, MTsz.: *parapác*. — paraszt: 1291: *Parazth* szn., *Parozth* szn., 1372 u./1448 k.: *paragt*, *parastol*. — parázna: 1372 u./1448 k.: *paraznanak*. — parázнасág: 1416 u./1450 k.: *paraznafagit* gr. — paráználkodik: 1416 u./1450 k.: *paraznalkodot* gr. — parázs: 1521: ?*parasztol*, 1577 k.: *parasban*, 1585: *Parasaba* gr. — parázsol: 1604: *Parásolom* gr. A *parázsol* (> *parázs*) szó szláv eredetű (< vö.: blg. *пѣржа*, N. *npѣжа*, szb.-hv. *pražiti*, szln. *pražiti*, szlk. *pražit'* TESz.), az első szótagbeli (-á- >) -a- nézetem szerint mindenképpen bontóhang (de l. még SULÁN: szláv *pražil* > m. *parázsol* > *parázs* MNy. 50. 175). — parittyá: 1416 u./1450 k.: *pa-*

rit'anac gr., *paritafoč* sz. A szláv szóeleji mássalhangzó-torlódásos alakokból (< vö.: szb.-hv. *pràca*, szln. *pràca* stb. TESz.) szerintem magyar bontóhanggal jöhetett létre a *paritty*a alak. — *parlag*: 1258: *-parlac*, 1299: *Parlag*, 1405 k.: *pārag*. — *plága*: 1801 *palágázás* sz.; 1897-91: *palága* (MTsz. *plága* c. a.). — *pláj*: 1899: *palaj*. — *plájás*: 1789: *Palajás*. — *plajbász*: 1809: *Palajbász*, 1857: *palájbászt* gr., MTsz.: *kalajbác*, *kalajbász*, *palajbác*. — *planéta*: 1863: *palánéta*, 1898: *palanéta*. — *platni*: 1875: *pálátten*. Az -á- nézetem szerint nyilvánvalóan bontóhang az első szótagban (< vö. baj.-osztr. *plattn*, h. baj.-osztr. *pláttn* TESz.). — *poloska*: 1825: *paloska*. — *poroszka*: 1405 k.: *parozka*, 1585: *Paroska*. Az első szótagi -a- szerintem nyilvánvalóan bontóhang (< vö.: szb.-hv. Ča R. *prusac*, Kaj. R. *prusec*, szln. N. *prusec*, cseh R. *prus* TESz.). A *poroszka* (> *paroszka*) másodlagos alak, amely a magyarban keletkezett a -ka kicsinyítő képzővel (l. TESz.; KNIEZSA: i. m. 439). — *poroszló*: 1573: *parozlok* gr. — *poszáta*: 1872: *paszáta*. A szó valószínűleg szlovák eredetű (< vö.: szlk. *psota*, cseh *psota*, le. *psota*), s a szóeleji mássalhangzó-torlódást a magyar -a- bontóhanggal oldotta fel az idézett adatban (ÚRHEGYI: MNy: 56: 377). — *pranda*: 1792: *paranda*, 1887: *paranda* (MTsz.). A szó ismeretlen eredetű (TESz.). Elképzelhető, hogy a *pranda* alak a *prasnya* 'ronda, rút' és a *ronda* alakvegyülésével jött létre (l. SIMONYI: Kombináló szóalkotás 17) vagy nézetem szerint inkább a *ronda* x *pocsék* kontaminációjával (vö.: NYIRKOS: InetMsh. 30). Az így létrejött szóeleji mássalhangzó-torlódást a nyelv egy bontóhanggal oldhatta fel. — *próbál*: MTsz.: *paróvál*.

ragya: 1479: *Ragyas* sz. szn.; 1677: ...*ragya* (Oklsz. *fekete-ragya* a.). A szó szerb-horvát vagy szlovén eredetű (vö. szb.-hv. *rda*, szln. *rjā* TESz.). MELICH a szerb *rdā* alakból származtatja. (> m. *rogya* > *ragya*), s az -o- > -a- hangot ejtéskönnyítőnek tartja (NyK. 39: 16), hasonlóképpen (szl. *řda* > *ragya*) HORGER is (MNy. 28: 37). Az -a- bontóhang volta - nézetem szerint - kérdéses. A KNIEZSÁNÁL található szláv nyelvi formák első szótagi *ъ* elemének (vö. őszb.-hv. *rѣdja*, óe. szl. *řžda*, egyh. szl. *řžda*, blg. *řždá* i. m. 455) — ha korai átvételről volna szó — talán közvetlen folytatása lehetne a hangsúlyos szótagban levő magyar -a-/-o-. Ugyancsak elképzelhető szerintem, hogy a szláv szóeleji *ř* (l. HORGER imént idézett adatát: szl. *řda*) szótagalkotó volta befolyásolta egy magyar bontóhang (o, a) keletkezését. — *ragyiv*²: 1829: *Ragyiva*, 1838: *Ragyva*. A szó szerb-horvát eredetű (< vö.: *řdav*), s az első szótagi -a- — nézetem szerint — hasonlóképpen vitás eredetű, mint az előző szócikkben tárgyalt bontóhang.

salak: 1522: *Salak* szn., 1696: *szalakja* gr., 1759: *sallakját* gr. — *salám*: 1863: *salyám*, MTsz.: *sajám*, *salám*, *sarám*. — *salap*: 1336: *Salaph* szn., 1395 k.: *falap*. — *salapál*: 1693: *salapoljak*

gr., 1813: *salápolva*, 1880: *salapálni*. Az első szótag *-a-* hangja — véleményem szerint — nyilvánvalóan bontóhang. — *salapol*: 1838: *salapol* 'sokat járkal, jön-megy, sürgölődik'. Ez a ném. N. *schlappen* átvétele (TESz. *salapál* c. a.), a magyar szó első szótagbeli *-a-* eleme nézetem szerint bontóhang. — *sallang*: 1608: *Sálangoc*, 1621: *Salang*, 1662: *sallangosa* sz., 1783: *sarangokat* gr. — *sallangó*: 1753: *sallangóba* gr., 1835: *salangó*. Nézetem szerint mind a *sallang*, mind a *sallangó* első szótagbeli *-a-* eleme bontóhang (< vö.: baj-osztr. *schlank*, ném. T.: *schlangge* TESz., MOLLAY: i. m. 490). — *sarabol*: 1831: *Saraboló* sz., 1832: *Sarabol*, *sarabolja*, MTsz.: *sarabuni* sz., *sarabúnyi* sz. — *saroglya*: 1530: *Saraglya*, 1576: *saroglias* sz., 1685: *saráglyához* gr., 1768: *Sarágla*. — *slág*¹: 1815: *Schallagban* gr. Az első szótagi *-a-* véleményem szerint bontóhang (< vö.: ném. *Schlag* TESz.). — *sorompó*: 1543: *Sarampos* sz., 1550: *sarampo*, 1557: *sarompokon* gr. Az első szótagi *-a-* nézetem szerint nyilvánvalóan bontóhang (vö. még: BEKE: FUF. 24: 262). — *sróf*: MTsz.: *saróf*. Az *-a-* bontóhanggal való feloldásra csak a MTsz.-ből tudok adatot említeni.

*szalad*²: 1395: *zalad*, 1405 k.: *zalad*. — *szalados*: 1449: *Zalados* sz., 1588: *zalados*. Mind a *szalad*, mind a *szalados* szó első szótagi *-a-* hangja a szláv mássalhangzó-torlódás (< vö.: blg. *slad* szb.-hv. *slâd*, szln. *slád*, szlk. *slad* TESz.) feloldásaként jött létre (vö.: KESZLER: i. m. 21-2). — *szalma*: 1130—40/12—3. sz.: *Zalamadi* sz. hn., 1336: *Zalmad* sz. hn., 1395 k.: *zalma*, MTsz.: *szálma*, *szarma*. A szláv szóeleji mássalhangzó-torlódást (< vö.: blg. *slâma*, szb.-hv. *slâma*, szln. *slâma*, szlk. *slama* stb. TESz.) a magyar bontóhang közbeiktatásával oldotta fel (vö. TESz. *szilva* a.; BÁRCZI Ht.², KESZLER: i. m. 22), majd a második nyílt szótag magánhangzója kiesett (szl. *slama* > m. *szalama* > *szalma*). — *szalonka*: 1763: *Szalon*, *szalánka*, 1780: *Szalonka*, 1791: *szalank*, 1808: *Szálanka*. A lengyel eredetű szó (< vö.: le. *słomka*, *slonka*, R. *slanka*, *slenka*) kezdő mássalhangzó-torlódását a magyar nyelv — szerintem — bontóhang betoldásával szüntette meg. — *szalonna*: 1377: ? *Zalona* hn., 1391: *Zalanas* sz. szn., 1516: *zalannath*, 1546: *Salonat* gr. — ? *szamóca*: 1639: *Szamocza*, 1784: *szamótza*, 1809: *Samótza*, MTsz.: *szamóc-*. A szó bizonytalan eredetű (vö. mégis: szln. N. *samonica*, szlk. *smoklica*, N. *smolica*. TESz.). A magyarban — amint a TESz. írja — az első szótagi magánhangzó eredetileg föltehetően *i* volt, s a szókezdő szláv *sm* feloldásából keletkezhetett. A tőlem idézett *-a-s* alakok (meg az *o-*val feloldottak is, l. ott) a mélyhangrendi kiegyenlítődés eredményei lehetnek. — *szapor*: 1372 u./1448 k.: *zaporan* gr., 1395: k.: *fapara*. — *szaporodik*: 1456 k.: *zaparodik*. — *szaporul*: 1456 k.: *zaparulnak* gr. — *szaporít*: 1470: *zapareth* stb. — *szarka*: 1217: *Saracad* sz. hn., 1298: *Zarakad* sz. hn., 1310: *Zarka* hn., 1395 k.: *zarka*. Az *-a-* minden-

képpen bontóhang az első szótagban (vö. *szraka* > *szaraka* > *szarka* TESz.). — szavatos(ság): 1565: *szavatosság* sz., 1621: *Szavattyús*, 1668: *szavatyossát* gr., 1721: *zavatyos*. — szavat: 1570: *szavatyot* gr., 1769: *zavagyba*. — szavatol: 1807: *szavatolni* sz. A szócsalád alapja, a *szavat* feltehetőleg déli szláv eredetű (< vö.: szb.-hv. R. *svod*, de l. még: cseh R. *svod*, le. R. *zwód* stb. TESz.), s az adatok — nézetem szerint — egyértelműen bizonyítani látszanak, hogy a magyar első szótagi -a- elem bontóhangként keletkezett. — szerda: MTsz.: *szarada*. A szláv szóeleji mássalhangzó-torlódást bizonyára ě-vel oldották fel, az -a- tehát — nézetem szerint — a hangrendi kiegyenlítődé (szērēda > *szarada*) következménye, s másodlagos alakulás. — szomoga 'lapályos, vizenyős, kákatermő hely ...; flache, feuchte, mit Binsen bewachsene Stelle': 1357/1389: *szamuga*, 1863: *szamoga*. Ma már kihalt szó, mely a szlávból (< vö.: szláv *smuga*, le. nyj. *smuga*, fehér-orosz *smuha* KNEJZSA: i. m. 509) került a magyarba. Az első szótagi magánhangzó nyilvánvalóan bontóhang a magyarban (KESZLER: i. m. 23)

tanórok: 1343: *taronuk*, 1425: *tharonak*, 1450: *Tanorok* vö.: -o- alatt!. — tanór: 1643: *tanora* gr., 1836: *Tanár*. Az első szótagjukban -a-t tartalmazó alakok a szóeleji mássalhangzó-torlódás (< vö. szláv *travnik*) feloldásával jöttek létre (vö. TESz.) — tarack: 1767: *Taratzk*, 1796: *Taraczknak* gr., 1836: *Tarasz*k. A magyarba egy szláv *trosk* változat kerülhetett át (TESz.), a magyar alakok első szótagi -a-ja tehát nyilván bontóhang. — taráta: 1829: *Taráta*. A szó vitatott eredetű (< vö.: 1. bajor-osztrák jövevényszó; vö.: kfn. *trat*, *trate*, baj.-osztr. *trat*. — 2. szlovén jövevényszó; vö.: szln. *tráta* TESz.), ezért a magyar szó hangsúlyos helyzetben levő -a-ját csak feltételesen tarthatjuk bontóhangnak. — tarbonca ~ targonca: 1600: *tarboncza*, 1686: *targonczákat* gr., 1788: *Targantzák* gr. A szót a TESz. ismeretlen eredetűnek tartja (*targonca* c. a.), MOLLAY (i. m. 523 *tarbonca* c. a.) viszont korai újfelnémet kori bajor-osztrák eredetű szónak (< vö. korai úfn. *traganze* [trogánts], *trage*, *trag* 'gerula; darauf man etwas trägt' + *anze* 'Deichsel'). A magyarázat valószínűnek tartható, ezért joggal feltehető, hogy az első szótagi -a- bontóhang. — taroglya: 1643: *taráglyán* gr., 1673: *taraglyán* gr., 1816: *taroglya*, MTsz.: *tarogja*. A szó eredete vitatott (< 1. déli szláv jövevényszó, vö.: szb.-hv. *trálje*, szln. N. *traglje*, N. *trágle*; 2. bajor-osztrák jövevényszó; vö. baj.-osztr. *tragel* TESz.), ezért az -a- bontóhang volta mindenképpen kérdéses. — traccsol: 1887: *taracs-sol*. Az ausztriai német eredetű szó (vö. ném., ausztriai ném. *Tratsch*, *tratschen*, N. *trasch*, *trätsch* stb. TESz.), s minden szóba jöhető etimon — véleményem szerint — a magyar alak első szótagban előforduló -a-ját bontóhangként mutatja. — trafál: MTsz.: *trafál*. Az első szótagi -a- — szerintem — nyilvánvalóan bontóhang

(vö.: baj.-osztr. *treffen*, ausztriai ném. *treffen* stb. TESz.). — trafikál: MTsz.: *tarafikál*. Az első szótagi *-a-* szerintem egyértelműen bontóhang. — tragacs: 1877: *taragács*. Az első szótagi *-a-* nézetem szerint okvetlenül bontóhang. — trágya: 1616: *tarágiázott* sz., 1619: *tárágyaz* sz., 1889: *tárágyá* (MTsz.). Az első szótagi *-a-* szerintem feltétlenül bontóhang. — traktál: 1787: *taraktálni* sz. — trakta: 1872: *tarakta*. A *taraktál*, *tarakta* szavaunk első szótagbeli *-a-* hangja nézetem szerint nyilván bontóhang (< vö. lat. *tractare* TESz.), — tráng: 1588: *tarang*. Mivel a szó bizonytalan eredetű (< vö. talán: lat. *dracunculus* TESz.), a *tarang* első szótagi *-a-*ja nem teljes biztonsággal tartható bontóhangnak.

unoka: 1268: *Vanaka-* hn. BÁRCZI (Ht.² 139) szerint az is feltehető, hogy a szóeleji mássalhangzó-torlódást (< szláv; vö.: blg. *vnuk*, szln. *vnúk*, le. *wnuk* stb. TESz.) bontóhang oldotta fel, ezt képviselné a *vanaka*, *vonoka* (vö. TESz.) alak (másképp BENKÓ: MNy. LII, 24-5).

varádics: 1395 k.: *varádich*, 1708: *Varádits*, 1789: *várádits*, 1833: *Garádits*. Az *-a-* bontóhang (KESZLER: i. m. 23). — varáta: 1532: *varathath* gr. A szó szláv eredetű (vö. szb.-hv. *vráta* KNIEZSA: i. m. 548), az első szótag *-a-*ja pedig - szerintem - bontóhang. — varázs: 1405 k.: *varafus* sz., 1490: *varazrul*, 1808: *várázs*. — varázsol: 1416 u./1450 k.: *varafolafert* sz., 1560 k.: *uvarazolnak*. A szócsalád alapja, a *varázsol* ige szláv eredetű (vö. blg. N. *vráža*, szln. *vražiti*, szlk. *vražít'* stb. TESz.), s bár közvetlen forrása bizonytalan, nézetem szerint a magyar alakok első szótagi *-a-*ja feltétlenül bontóhang. — vargánya: 1584 k.: *varganya*, *varganya*, 1706: *Vargánya*, MTsz.: *vargányo*. A szó szerb-horvát eredetű (vö. szb.-hv. *vrgānj*, *vārgānj* TESz.). A magyar szó első szótagi *-a-* hangjának bontóhang volta - úgy gondolom - védhető, mivel a szláv alakok általában mássalhangzó-torlódásos kezdetet látszanak bizonyítani (l. még szln. N. *vrgānj* TESz.). — varkocs: 1833: *Varkotsba* gr., 1889: *vakorcsát* gr., 1894/1895: *varkócsba* gr. A szó szlovák eredetű (< vö.: szlk. *vrkcs*, N. *varkoč*, N. *brkoč* TESz.). A szláv szavak mássalhangzó-torlódásos kezdete - nézetem szerint - talán megengedi, hogy a magyar hangsúlyos helyzetű *-a-* elemet bontóhangnak tartsuk.

zlot (a pénznem neve): 1687-88: *Zalotát* gr. A CSEFKÓ idézte alak (MNy. 18: 168) első szótagbeli *-a-*ja nézetem szerint okvetlenül bontóhang (vö.: le. *zloty*). — zománc: 1788: *Zamántz*. Vándorszó, s az idegen nyelvi adatok mássalhangzó-torlódásos alakokra utalnak (vö. k. lat. *smaltum*, ang. *smalt*, kfn. *smelz*, ol. *smalto* stb. TESz.), a magyar szó első szótagbeli *-a-*ja tehát bontóhangként keletkezett (vö. TESz., MOLLAY: i. m. 564).

Az előbbiekhöz hasonló jelenség, de két adatban nem kettős, hanem *hármás szóeleji mássalhangzó-torlódást* old fel a bontóhang

úgy, hogy a második és a harmadik mássalhangzó közé torlódik be (s a megmaradó kettős mássalhangzó-torlódásból később kieshet az egyik): — strázsa: 1566: *starázsa*, 1794: *istarása*, 1849: *estarázsa* sz. Ez utóbbi két adatban előtérrel kombinált feloldás látható. — zarándok: 1222: *zarannuk* hn., 1327: *Zaranduk* hn., 1372 u./1448 k.: *zaradnok*, 1400: *Zarandok* szn. SZARVAS a szláv *stranik*-ből kiinduló fejlődést a következőképpen rajzolja meg: *szatranik* > *szatránik* > *szarátnik* > *szarátnok* > *szarádnok* > *szarándok* (Nyr. 19: 385-9), azaz a bontóhang az első és második mássalhangzó közé toldódik be (MELICH - a feloldást illetően hasonlóképpen nyilatkozik SzJsz. I/2. 410-3). HORGER azon a véleményen van, hogy a mássalhangzó-torlódás feloldása nem a fenti módon történt, hanem *sztránnok* > *sztaránnok* vagy *szránnok* > *szaránnok* fejlődés ment végbe (MNY. 8: 15-17), azaz a bontóhang a második és harmadik mássalhangzó közé került. PAIS (MNY. 37: 346-7) szerint délkeleti szláv *strañnik̃* vagy *strannik* került a magyarba, s az *str*-beli *t* úgy tűnt el, mint a szláv *strěcha* > *szērha* ~ *észterha* alakban. KESZLER (i. m. 54) ugyancsak mássalhangzó-kieséssel és bontóhang beiktatásával (szláv *strañnik̃* > m. *zarándok*) magyarázza a mai alak létrejöttét.

2.2. Az e j t é s k ö n n y í t ő -o- betoldása:

barack: 1597: *Boroczka*, 1854: *Borocz*, MTsz.: *borocka*. A magyarba valószínűleg egy nyugati szláv *brosky* került át (TESz.), az elsődleges bontóhang tehát az -o- lehetett. — barát: 1232: *Borraf* hn. — barázda: 1550 k.: *borozda*, 1645: *borazda*, MTsz.: *borázda*. — barkóca: 1279/1380: *borcolcha*, 1325: *Borkoucha*. 1330: *Borcolcha* KESZLER: i. m. 16 — barna: 1255: ? *Borna*, 1349: *Borna*. — bolgár: 1356: *Bolgar* szn., 1442: *Borgar* szn., 1527: *Bologaar*. HORGER (MNY. 28: 251) szerint a szláv *blgāri* alakból fejlődött a *bolgár* alak, azaz a szótagalkotó *l* magyar feloldásával kell számolnunk. — bolha: 1230: *bolchas* sz. hn., 1583-4: *bolyha*. Az első szótagi -o- bontóhang (KESZLER: i. m. 17), MELICH (MNY. 6: 445) egy szláv nyelvjárási *blcha* alakból származtatja a *bolha* szót, s az -o- a szótagalkotó *l* feloldásával jött létre, s lett bontóhang (hasonlóképpen HORGER: MNY. 28: 37). — bolond: 1372 u./1448 k.: *bolondyt* gr., 1381: *Bolond*, 1412: *Bolond* (OkI Sz. — id. KESZLER: i. m. 17), 1512 k.: *bolonnak* gr. — borda: 1355: *Bordas* sz. szn., 1405 k.: *bōda*. — borona¹: 1533: *Borona*, 1577: *borna*. — borona²: 1510: *Borona*, 1615/19. sz. e.: *borna*, 1818: *boronna*-, MTsz.: *bórna*. Az eredeti magyar alak a (szláv R. *brъvno* >) *bērēna* lehetett (TESz.), s a *borona*² alakváltozat a felszántott föld porhanyítására használt mezőgazdasági eszköz jelölésére használt *borona*¹ alakkal keveredhetett. Az -o- bontóhang tehát másodlagos hangelem. (Másképp HORGER: szl. *brъvno* > *burvna* > *burna* > N. *borna* > *borona* MNY. 28: 144.) — borostyán¹: 1326/1353: *Borustyan* hn., 1395

k.: *boroftiā*, 1416 u./1450 k.: *boroftant* gr. — boroszlán: 1783: *Boroszlán*, *Boroszlányos* sz., 1795 k.: *boroszlyán*. Az első szótag -o- eleme nézetem szerint nyilvánvalóan bontóhang (< szláv; szb.-hv. eredetű szó, vö.: szb.-hv. N. *brstan*, *brstran*, *bersljan*, *bršljan*). Ha ugyanis a magyarba a szb.-hv. *brstan* került át (TESz.), akkor feltevésünk egyértelműen bizonyítható. — borotva: 1450 k.: *-borotualuan* sz., 1456 k.: *borothva*, 1519 k.: *Borthwakkal* gr., MTsz.: *borota*. — brindza: 1596: *boronza*, 1599: *boroncsat* gr., 1601: *Boroncza*, 1857: *borondza*. A brindza vándorszó, a nagyszámú magyar alakváltozat - írja a TESz. - többszörös átvételre vall (románból, szlávból), de nézetem szerint aligha lehet kétséges az első szótagi -o- bontóhang volta, mivel valamennyi szóba jöhető alak (rom. *brîndză*, R. N. *brîndză*, szlk. *bryndza*, le. *bryndza*, szb.-hv. N. *brenca* stb.) mássalhangzó-torlódást mutat a szó elején.

cseresznye: 16. sz.: *chorofsnje*. Egy esetleges első szótagi bontóhang meglepő lenne. Az ugyan elképzelhető volna, hogy a *cseresznya*-féle alakokban (vö.: TESz.: 1256: *Cheresna*-) hangrendi kiegyenlítődéssel *csorosznya*-féle alak jöjjön létre, de hogy ennek szóvégi -a-ja ismét "elhasonuljon", az már - szerintem - túl sok feltevéssel járna. Valószínű tehát, hogy a *chorofsnje* alak olvasata *csörösnye*. — csobán: 1405 k.: *choban*, 1560 k.: *chobany*, 1585: *Tsobán*. A *csobán* (< szláv *čban*) első szótagi -o- hangját HORGER bontóhangnak tartja (MNYj. 24: 120). Az -o- bontóhang volta azonban eléggé kérdéses, ha abból indulunk ki, hogy a magyarba egy déli szláv vagy szlovák R. *čbъань*, *čâban* kerülhetett át (TESz.), ahol az első szótag valamilyen magánhangzójával (pl. -â-) okvetlenül számolnunk kell. — csónak: 1217/1550: *Cholnuc* sz., 1357: *Cholnuk*-, 1372 u./1448 k.: *czolnokott* gr., 1395 k.: *chonok*. — csorda: 1449: *Chorda*-, 1395 k.: *chorda*, MTsz.: *sorda*, *szorda*. — csoroszllya: 1395 k.: *chorozla*-, 1521: *Chorozlya*, 1587: *chorozla*, 1789: *Csoroszlia*. A *csoroszllya* alak első szótagi -o- bontóhangja másodlagos fejlemény, a szó hangrendi kiegyenlítődésének (vö. blg., szlk. R. *črěslo* > *csrěszla* > *csērěszla* > *csoroszla* > *csoroszllya* TESz.) eredménye.

darab: 1305: *dorobus* sz. szn., MTsz.: *dorob*. — derék: 1840: *dorék*, MTsz.: *dorik*. Bár a szó bizonytalan eredetű, talán szláv, feltehetőleg szlovák jövevényszó (< vö.: szlk. *driek*, N. *drik*, *drik*, N. *drieka* stb. TESz.), a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása bontóhanggal aligha lehet kérdéses (vö. KESZLER: i. m. 18). — doromblya: 1468: ? *Dorombol* szn., 1707: *Doromblya*. A szlávól származó szó különböző nyelvi megfelelői (< vö.: blg. N. *dr̥mboj*, szb.-hv. *dr̥mbulje*, *dr̥mbuljā*, szln. N. *dromlja*, szlk. *drumbl'a*, le. *drumla* stb. TESz.) egyöntetűen mutatnak a szláv szókezdő mássalhangzó-torlódásra, ezért - nézetem szerint - az -o- bontóhang

volta aligha kétséges. — dorong: 1463: *Dorongos* sz. szn., 1519: *dorongokkal* gr., 1597: *dorung*, MTsz.: *doromb*. — dorozsba: 1668: *dorosba*; 1838: *dorosba*, 1878: *dorosbá* MTsz. — drót: 1795 k.: *drót*; 1893: *drót* (Székelyföld, Háromszék m. MTsz.).

flóta: 1821: *folotta*. — furulya: 1755: *foruglás* sz., 1851: *forollyáz* sz. A *furulya* szó román eredetű (vö.: rom. *flúier*, *flúieră* 'furulya; sípcsont', melyből a magyar alakok hangátvetéssel keletkeztek: > *frulje*, *frulya*), a torlódás feloldása következményeképpen pedig *fur-* ~ *for-* szókezdet jött létre (l. BAKOS: i. m. 232-3).

galagonya: 1401: *Golgonya*. — ganéj: 1138/1329: ? *Gonoídi* sz. szn. Az 1900-as évek előtti időkből csak ez az egyetlen ?-es alak idézhető, de az -o- mint esetleges bontóhang - szerintem - nem kérdőjelezhető meg, mivel -o- más, későbbi adatban is megtalálható (l. *gonaj* ÚMTsz.), másrészt a szó szláv előzményei is az -o- bontóhang eredeti voltát támogatják (vö. óe. szl. *gnojb*, *gnoji*, blg. *gnoj*, szb.-hv. *gnoj*, szln. *gnoj*, szlk. *hnoj* stb. TESz.). — godolya: 1290: *godola-*, 1395 k.: *godolye*, 1515: *Godolya* hn., *MTsz.: *godona*. Szláv eredetű szó; a magyarba egy szláv nyelv R. *gdulja* (< *kđulja*) szava kerülhetett át (TESz.). Nézetem szerint nem lehetetlen tehát, hogy a magyar szó hangsúlyos szótagjában levő -o- elem bontóhang. — golyóbis: 1493: *-golobis*, 1508: *gol'obifoc* gr., 1557: *Gyöljobjfth* gr., MTsz.: *golubics*. — gonosz: 1372 u./1448 k.: *gonoz*, *gonozokott*, 1372 u./1466: *gonožoc*, *gonoztol*; 1424/1498: *Gonoz*, 1474: *gonoz*, 1550: *gonozwl* (OkISz.). — goromba: 1456 k.: *goromba*, 1466: *Gorombas* szn., 1508: *gorombafag*, 1600 k.: *Gorombas-kodom* gr. — *gorond*: 1330/1505: *Gorong* hn., 1344: *-gorongia* hn., 1417/1505: *-gorond*, MTsz.: *gorand*, *goronc*. — grispán: 1618: *Gorispánt*. A magyar első szótagi -o- nézetem szerint nyilvánvalóan bontóhang. — gróf: 1845: *gorófum* gr., 1873: *gorof*; 1899: *goróf* (Nyr. 28: 451). Az első szótagi -o- bontóhangként keletkezett (HORGER: MNy. 28: 37). — *goront* ~ *gront* 'aranyalj, alap << az aranyozó-, illetőleg az ötvösmesterség műszavaként>' (l. TESz. *grund* c. a.): 1644-71/1884: *gorontya* gr. A szó német eredetű, az erdélyi szászából való átvétel (< vö.: szász E. *grant* 'alap', *gront* 'alap; alapozás; stb.' TESz.), s a hangsúlyos szótagbeli -o- nézetem szerint magyar bontóhangként jelentkezett.

hort: 1395 k.: *horth*. A szó szláv eredetű (< vö.: blg. *chrut*, szb.-hv. *hrt*, szlk. *chrt*, or. *chort* TESz.), s a magyarba egy közelebbről meg nem határozható szláv nyelv R. *chrtb* 'agár' szava került át (TESz.). A magyar szó első szótagi -o-ja nézetem szerint valószínűleg a szláv -b- magyar realizációja, ezért ún. valódi bontóhangnak aligha tartható. — horvát: 1138/1329: *Horuat* szn., *1332-7: *Horuoth* hn., 1395 k.: *horuáth-*. A szó egy szb.-hv. R. *chrvatb* 'horvát ember' kerülhetett át. A magyar első szótagi -o-

ra l. az előző szócikket (*hort*).

kalapál: 1799: *Kolopálni* sz., 1877: *kolopál* (MTsz.). Szláv eredetű szó (<vö.: blg. *klepja*, szb.-hv. *klepati*, szln. *klepáti*, szlk. *klepat'*, or. *klepátb* TESz.), s a magyar szó első szótagbéli -o- hangja véleményem szerint nyilvánvalóan bontóhang. — kalász: 1366: ? *Kolaz* szn. A déli szláv vagy szlovák eredetű magyar szó első szótagi magánhangzója (*kalász*) mindenképpen bontóhang, az -o- bontóhang megléte viszont a *Kolaz* alak megkérdőjelezett volta miatt teljesen bizonytalan. — kalmár: 1522: *Kolomár* szn., 1732: *Kolmárok* gr., 1835: *kómáros* sz. — karcól: 1793: *kortzoljuk* gr. A magyarban a *krácol* ~ *kracol* alak volt az eredetibb (< ném. *kratzen* TESz., MOLLAY: i. m. 372 *kracol* c. a.), a magyar első szótagbéli -o- szerintem minden bizonnyal bontóhang (de l. még az -a-nál is: 1.2.1.). — kasornya: 1343: *corosnis*, *corosnis* [latin ragozású alakok], 1346: *korosnya*, 1616: *kosornyáiában* gr. A szó szláv eredetű, s a magyar szó első szótagbéli -o-ja - nézetem szerint - okvetlenül bontóhang (< vö.: szláv, pl. mac. *krošna*, szb.-hv. *krošnja*, szln. *krošnja*, szlk. *krošna*, or. *krošnja* TESz.). — kilincs: 1863: *kolincs*-. A szó vitatott eredetű (vö.: ófr. *clinche*, fr. *clenche*; 2. hangutánzó-hangfestő eredetű; vö. TESz.), s a magyar első szótagbéli -o- csak akkor tekinthető bontóhangnak, ha az első (< ófr. *clinche*) származtatás bizonyulna helyesnek. — klopter: 1793/1844: *kolopter*. Az első szótag -o- eleme bontóhang (< vö.: ir. ném. *Klafter*, baj.-osztr. *klafter*, h. ném. *klofter* TESz.). — kolbász: 1373: *Kolbaz* szn., 1405 k.: *colbaz*, 1763: *kóbász*. — kolompár: 1522: *Compolaar*, 1567: *kolompárnak* gr., 1851: *kolompár*, 1746: *kolompárosnak* sz. gr. — kolonc: 1792: *kolontzos*, 1808: *Kolontz*. — kolop: 1655: *kolopi*, *kolopostol* gr., 1666: *Kolop*, 1849: *koloppoznak* gr. Szláv eredetű szó (< vö.: ukr. *klap*, or. R. *kolop*, *klap* TESz.). A magyarba talán a lengyel *chlop* vagy a lengyelből a szlovákba átvett szlk. K. *chlop* került át, s a szőeleji mássalhangzó-torlódás a magyarban oldódott fel az -o- bontóhanggal (vö. TESz.). — komplár: 1373: *Complar* szn., 1416 u./1450 k.: [con]plari, *conplarfagabā* sz., 1456 k.: *kompolarfagoth* sz. A szó kfn. kori felsőnémet eredetű (< vö.: kfn. *grempler*). A fenti adatok közlése után MOLLAY (i. m. 363-4) kifejti, hogy kellett lennie egy baj.-osztr. *krömplár* alaknak is, amelyből a m. *komplár* érthetővé válik. De a *komplár* létrejötte előtt a mássalhangzó-torlódás feloldódott bontóhanggal (uo.). Úgy tűnik tehát, hogy a m. -o- úgynevezett másodlagos bontóhang, mivel hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre. — kormány: 1332: *Kormanus* sz. hn., 1405 k.: *korman*, 1512: *Kormanyos* sz. hn. — koroglya: 1604: *Koroglya*, 1808: *korogla*. A szó felsőnémet eredetű (esetleg déli szláv közvetítéssel), s a német alakok mássalhangzó-torlódásos szókezedetet mutatnak (< vö.: kfn. *krugel*, baj.-osztr. *krugel*, *krugl*, de vö. még szb.-hv. R.

krugla, szln. *N. krûgla*), a magyar szó első szótagbeli *-o-*ja tehát - szerintem - bontóhang. MOLLAY (i. m. 365) szerint a *koroglya* szó nem felsőnémet, hanem déli szláv eredetű. MOLLAY véleményének elfogadása nem készített arra, hogy kétségbe vonjuk az *-o-* bontóhang voltát. — korong: 1274/1338: *Korongh*, 1528: *Korongh*. — korozsma: 1548: *korosmát* gr., 1669: *kolozmaba* gr. A latinból származó alak (< vö.: lat. *chrisma* TESz.) a magyarban bontóhanggal honosodott meg (*krizsma* > *kirizsma*) az *-o-* bontóhang viszont másodlagos, mivel a hengrendi kiegyenlítődés (*kirizsma* > *korozsma*) következményeként jött létre. — korpá: 1275: *korpas* sz. szn., 1480: *Korpa* szn., 1538: *korpa*. A szláv eredetű *korpa* szavunk (< vö.: óe. szl. *krupica* sz., blg. *krúna* (*sol*), szb.-hv. *krúpa*, szln. *N. krúpa*, szlk. *krúpy* stb. TESz.) szókezdő mássalhangzó-torlódását a magyar nyelv az (*-u-*) *-o-* bontóhanggal szüntette meg (*krupa* > *kurupa* > *koropa* > *korpa*, vö. KESZLER: i. m. 20, TESz. *szilva* c. a.). — korszó: 1344: ? *Korsou-* hn., 1395 k.: *korso*, *korso*, 1590: *korsoia* gr., 1788: *Kofsó*. — kovász: 1395 k.: *Couaz*, 1562: *kouászszától* gr., 1794: *kovász-t-os* sz., MTsz.: *kohász*. — krajcár: 1808: *Korrajtzár*. — krumpli: 1774: *Kolompérból* gr., 1789: *Korompér*, 1802: *Kolompár*, 1807: *kolompír*. — kullancs: 1615: *kolláncz*, 1617: *kolláncokat* gr., 1766: *Kollants*, 1835: *koláncstul* gr. Mivel a szó bizonytalan eredetű, talán szláv jövevényszó (< vö.: szln. *klòšć*, *N. klèšć*, cseh *klíšt'*, szlk. *klišť*, le. *kleszcz*, or. *klesč*), ezért a magyar szó első szótagi *-o-* elemének bontóhang volta is kérdéses, s különösen az a mély magánhangzóval való feloldás (*-u-*, *-o-*, *-a-*), mivel a *kullancs-*, *kollancs-*, *kallancs-*féle alakok szláv (vagy más nyelvi) megfelelőjét nem tudjuk kimutatni. Az ímént idézett szlovén alak (*klòšć*) új keletkezésű szó (vö. TESz.). — kulcs: 1395 k.: *kolch*, 1562: *kólcz*. A magyarba egy közelebből meg nem határozható szláv nyelv R. *ključ* szava kerülhetett át, s a szóeleji mássalhangzó-torlódást a nyelv többféleképpen oldhatta fel. SIMONYI (Nyr. 7: 355-6) a hangátvetésről értekezve kifejti, hogy "e g y m á s s a l- é s e g y m a g á n h a n g z ó m e t t a t h e s i s e majdnem kizárólag olyankor fordul elő, mikor *r* vagy *l* hangú mássalhangzócsoporton úgy könnyít a magyar kiejtés, hogy az *r* vagy *l* helyet cserél a mögötte álló magánhangzóval ... leginkább ... rendszeren e l s ő s z ó t a g b a n". ASBÓTH (NyK. 18: 264) és BALASSA (TMNy. 174) szerint a szóban forgó esetekben a hangátvetés csak látszólagos, igazában a feloldás bontóhanggal történt meg, s a második szótag rövid magánhangzója a kétnyílt-szótagos törvény értelmében esett ki. HORGER azonban a szláv *ključ*-ból kiindulva *kulucs* ~ *kulcs* fejlődést tesz fel (MNy. 36: 322), amely (l. *kulucs*) másképp, mint bontóhang közbeiktatásával - írja - aligha képzelhető el. Ez a vélemény ma is tartja magát, noha nem kizárólagos jelleggel, egyes esetekben (így a *kulcs* ese-

tében is) megengedve ugyanis a hangátvetés szóalakformáló szerepét (pl. *kljucs* > *kulcs* vö.: BARCZI: Ht.² 138; másképp látja a fejlődés útját BENKÓ LORÁND: MNY. 49: 458). A bontóhanggal történő feloldás esetei között szerepelteti a *kulcs* szót KESZLER is (i. m. 20), bár — amint megjegyzi — "teljesen ... nem vethetjük el a hangátvetéssel való feloldás lehetőségét sem" (i. m. 40). — *kulcsár*: 1381: *Kolchar* szn., 1395 k.: *kolchar*. Az első szótagi -o-ra l. az előző szócikket! — *kuruglya*: MTsz.: *korigla*. A szó bajrosztrák eredetű (< vö.: baj.-osztr. *kruckl*; szlovén közvetítéssel is, erre vö.: szln. N. *krukla* TESz.), a magyar szó első szótagi -o-ja - nézetem szerint - feltétlenül bontóhang. — *kuruzsol*: 1808: *korúsolta* gr. A magyarba a szb.-hv. *krúžiti* vagy a szlk. *krúžit'* került át (TESz.), a hangsúlyos szótagbéli -o- bontóhang lehet. — *kvarc*: 1839: *kovarcz*. A szó a német *Quarz* 'kvarc' átvétele (TESz.), az -o- tehát nyilván bontóhang. — *kvártély*: 1706: *kovártélyos* sz., 1881: *kovárté't* gr., MTsz.: *kovártéj*, *kovárti*, *kovártí*.

maláka: 1838: *Moláka*. — *maráz*: 1211: ? *Moraz* szn.; 1240 k.: *Moraz* (Oklsz. - id. KESZLER: i. m. 21). Az esetleges magyar -o- bontóhang meglétére egyetlen biztos adatot tudunk csupán idézni. Megemlítem azonban, hogy a MTsz.-ban *morzul* c. a. található egy 1882: *meg-morzul* 'zordonná lesz (az idő)' alak, amely nagyon valószínűleg összetartozik a *maráz* (< vö.: déli szláv vagy szlovák eredetű: szb.-hv. *mráz* 'fagy, dér, hideg', szln. *mráz* 'hideg, fagy', N. 'dér', szlk. *mráz* 'fagy, dér' stb. TESz.) szóval. Sem alaki, sem jelentéstani akadályt nem látok az összetartozás elvetésére. A (*meg-*)*morzul* alak első szótagi magánhangzója természetesen bontóhangként keletkezhetett. — *molnár*: 1275: *Molnar* szn., *Molnar* hn., 1538: *Molnar*. A magyarba egy óhorvát-ószlovén *mьlynárъ* 'molnár' alak kerülhetett át (TESz.). Az első szótagban levő magyar -o- elem bontóhang voltával csak akkor számolhatunk, ha feltesszük, hogy a szláv -ь- a maga "félhangzós" minőségében (erre vö. DÉCSY: Die Welt der Slaven III, 369-88; KESZLER: i. m. 40) legfeljebb indukálója volt egy teljes értékű magyar (bontó)hangnak (-u-nak. -o-nak stb.). — *morotva*: 1113: *Mortua* hn., 1181/1288/1366/16. sz.: *Morothwa* hn., 1256: *mortua*, 1344: *Moruthwa* hn. A magyarba egy közelebről meg nem határozható szláv nyelv R. *мьртва* (*voda*) 'holt (víz)' szerkezet első tagja került át 'valamely folyó holt ága, medre' jelentésben (TESz.). A magyar szó első szótagi magánhangzója - nézetem szerint - bontóhangként jött létre. Felmerülhet természetesen az a gondolat, hogy a valamelyik szláv nyelvből származó alak -ь- eleme közvetlen előzménye lehetett a magyar bontóhangnak (DÉCSY ugyanis i. h. megemlíti, hogy a szláv ь-t a magyar fül i-nek hallotta és ejtette). Még ha ez lehetséges lenne is, az -u-nak vagy -o-nak közvetlen előzménye nem

lehetett, mert akkor -i- bontóhangot kellene találnunk, ilyen pedig a rendelkezésünkre álló adatokban nem szerepel. — morvány: 1395 k.: *moruan*, 1429: *Moruan* sz. szn., 1708: *Morvány...* . Az -o- nyilvánvalóan bontóhang (< vö.: szlk. *mrván* TESz.). — murva: 1553/1574 vagy 1580: *Morvát* gr., 1807: *morva* (NySz.); 1887: *morvajját* gr. 'morva alját' = 'szemetet, piszkot' (MTsz.). Szláv eredetű szó, mely a magyarba a szlovákból kerülhetett át (< vö.: blg. *N. murva*, szb.-hv. *mrva*, szln. *mrva*, szlk. *mrva* stb. TESz.). A magyar szó első tagjában levő -o- nézetem szerint feltehetően bontóhang.

oláh: 1442: *Volah-*, 1450: *Volah*, 1451: *Wolah-* hn., 1554: *Volah* (KESZLER: i. m. 46). A *valáh-*, *volah-* féle formák a szóeleji mássalhangzó-torlódás bontóhanggal történő feloldásával jöttek létre (l. MELICH: SziJsz. I/1. 154; MELICH: MNy. 5: 437; HORGER: MSzav. 130, MNy. 21: 176; K. P.: MNy. 34: 340; BENKÓ: MNy. 52: 24-5; BÁRCZI: Ht². 139; MNyT. 136 stb.), a kérdés tárgyalására még visszatérek (9.). — olasz: 1257: *Oloz* hn., 1330: *Ollas-*, 1372 u./1448 k.: *olaz*. Az -o- inetimologikus bontóhang, mely az eredeti *bl-* torlódást oldotta fel.

palack: MTsz.: *poloc*. — palacka: 1803: *Polotzkák* gr. — paraszt: 1522: *porostos* sz. szn. — parázs: 1861: *porázsa*, MTsz.: *porázs*; 1878: *porázsa*. — parlag: 1223: ? *porolouc*, 1265: *porloga* gr., 1268: *-porog* hn. — pelyva: 1395 k.: *polua*; 1405 k.: *polwa*, 1416 u./1466: *poľuakat* gr., 1425: *Polwas* (Oklsz.-id. KESZLER: i. m. 21); 1763: *pojva*. — perváta: 1568: *porvata*. A latin eredetű szó (< vö.: lat *privatus*, *privada* TESz.) a feltehető m. R. *privata* ~ *pirivata* > *pervata* ~ *pervata* fejlődésen ment át (vö. TESz.), a *porvata* pedig - nézetem szerint - hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre. — plajbász: MTsz.: *polojbász*. — poloska: 1702: *poloskák* gr., 1835: *poloskás* sz. A *poloska* szó nyugati szláv eredetű (< vö.: cseh *N. ploščka*, *ploška*, *plošt'ka*), s a bontóhang véleményem szerint a magyarban toldódott be. — porond: 1530: *porondon* gr., 1566: *porondon* (NySz. - id. KESZLER: i. m. 21); 1792: *porong*, 1795: *porondos* sz., 1800: *porongyos* sz. — porong: 1493: *porongh*, 1833 k.: *Porond*. Bolgár eredetű szó, a magyarba egy szláv nyelvi *prog* kerülhetett át (TESz.), melynek szóeleji mássalhangzó-torlódását a magyar nyelv nézetem szerint -o- bontóhanggal szüntette meg. — poronty: 1570: *Poronty[i]* gr., 1708: *Porongy*, 1808: *porontzal*. — porosz: 1791: *porosz*, 1835: *Boros*. Vándorszó (vö. ném. *Preuße*, *Borusse*; k. lat., újkori lat. *Prusus*, *Prussus*, *Pruzus*, cseh *Prus*, szlk. *Prus* stb.), melyben a szóeleji mássalhangzó-torlódást - szerintem - természetes úton is feloldhatta volna a nyelv, de mind a *porosz*, mind a *borosz* szó tudatos alakításnak látszik (erre vö. TESz.) az *oros*z mintájára (MELICH: MNy. 36: 154). — poroszkál: 1585: *Porozkalua* sz., MTsz.: *poroskál*. — po-

roszka: 1222/1550: ? *Porozka* hn., 1395 k.: *porozka*, 1416: *poroska*, 1590: *Poroczka*. Az utóbbi két szó feltehető alapja: a *porosz* név valószínűleg szláv eredetű (<vö.: szb.-hv. *prusac*, *prusec*, szln. *prusec*, cseh *prus*, TESz.). A szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása véleményem szerint a magyarban következett be (vö. még: KNIEZSA: i. m. 439). — poroszló: 1212/1397/1405: ? *Poroslo* hn., 1296: ? *Poruzlou* szn., 1405 k.: *porozlo*, 1412: *Poroztho* hn., 1585: *poraszlohoz* gr., 1792: *poroszlyókat* gr. — poszáta: 1590: *poszata*, 1621: *Pošáta*, 1873: *poszúta*. Valószínűleg szlovák eredetű (<: szlk. *psota* TESz.). A szóeleji mássalhangzó-torlódást a magyar nyelv bontóhanggal oldotta fel (szlk. *psota* > m. *pszota* > *poszota* > *poszata* > *poszúta* ~ *pszúta* ÚRHEGYI: MNy. 56: 377). — prézsmítál: MTsz.: *porozsmítál*. A szó alapja valószínűleg a *prózsál*, ez pedig "próza szavunk korábbi *s*, illetőleg *zs* hangú változatának -l képzős származéka" (TESz.). Az MTsz.-beli adat első szótagi bontóhangja nézetem szerint magyar fejlemény. — próbál: 1760: *porobálja* gr., 1844: *Toróbáld* gr., 1863: *poróbá'ni* sz., MTsz.: *porubál*. — próba: 1853: *poróbát* gr., 1870: *toróba*. A latin eredetű *próbál*, *próba* szavunk inént idézett alakváltozataiban az első szótagi -o- nézetem szerint bontóhang (vö.: P. HIDVÉGI ANDREA: MNy. 52: 212). — próféta: 1872: *porufita*. Az első szótagi latin nyelvi (< vö.: lat., e. lat. *prophetare*, *prophetizare*; *propheta*; *prophetia*) mássalhangzó-torlódást -o- bontóhanggal oldotta fel a magyar nyelv. — prófunt: 1874: *porófontot* gr. A szóeleji mássalhangzó-torlódást (< vö.: ném. *Proviand*, R. *profiant*, *profant*, *profand*) nézetem szerint a magyar -o- bontóhanggal oldotta fel. — prókátor: 1820: [p]lorokátor (a TESz.-ben sajtóhibával: orokátor). A latin szóeleji mássalhangzó-torlódást (< vö.: lat. *procurator* TESz.) nézetem szerint a magyar nyelv oldotta fel az -o- bontóhanggal. — próstyá: 1856: *porostyán* gr., MTsz.: *poróstya*. A szláv mássalhangzó-torlódás (< vö.: szb.-hv. *prošće*) feloldása véleményem szerint a magyarban következett be. — prósza: 1798: *porosztát* gr., 1838: *Porócza*, 1839: *Porósza*. Nézetem szerint a szóeleji szláv mássalhangzó-torlódást (< vö.: szb.-hv. *pròso*, ill. blg. *procó*, szln. *prosó*, szlk. *proso*, or. *próso* TESz.) a magyar nyelv -o- bontóhang közbeiktatásával oldotta fel. — prosztó: 1876: *porosztó* (HUNFALVY: NyK. 12: 81). A szó a szlávból származik (< vö.: szláv *prostъ*; óe. szl. *prostъ*, e. szl. *prostъ*, blg. *prost*, szh. *pròst*, *prost* stb. TESz. *paraszt* c. a. is), az argó szava a magyarban. A szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása éppúgy történt meg, mint az azonos eredetű *paraszt* szavunkban: bontóhanggal (-o-). — pruszka: 1787: *Poruczkában* gr., MTsz.: *porocka*. Bajor-osztrák eredetű szó (< a szócsalád eredetére vö.: baj.-osztr. *prustflek*, ném. T. *prusflek*; baj.-osztr. R. *brüstl*, ném. T. *pristl*; a *pruszka* alapszavára l. baj.-osztr. *brust*, ném. R. *brust* TESz.), amelyben a mássalhangzó-

torlódást az -o- bontóhanggal oldotta fel a magyar nyelv.

ragya: 1416 u./1450 k.: *roga* 1585: *rogyas* sz., 1863: *rotya*. Az -o- bontóhangra vö.: *ragya* (-a-) alatt. MELICH megemlíti, hogy a magyarban egy-egy o, a sok esetben nem egyenes folytatója a szláv ѣ, ѣ hangnak, hanem magyar ejtéskönnyítő hang, pl. a m. *rogya* ~ *ragya* nem szláv *rd'a*, hanem *rdja* átvétele (NyK. 39: 16, MNy. 6: 444; HORGER: MNy. 28: 37).

sallang: 1705: *csollong*. Az -o--ra vö. *sallang* (fent). — saroglya: 1735: *soroglyajarul* gr., 1792: *soroglya*, 1809: *sorogjára* gr., 1895: *soráglyához* gr., MTsz.: *sorollya*. — skarlát: 1405 k.: *focorlath*. Az első szótag magánhangzója bontóhangnak csak akkor lenne tartható, ha bebizonyosodna, hogy az európai nyelvek vándorszavainak egyikét (vö.: ang. *scarlet*, ném. *Scharlach*, fr. *écarlate*, ol. *scarlato* stb.) vettük át, nem pedig a sokorlát-féle változatok előzményéül talán szóba jöhető keleti nyelvi alakok (vö.: perzsa *šaqirlāt*, arab *siqillāt*, *siqlāt*, gör. *σιγιλλατος*, k. lat. *textum sigillatum* TESz.) valamelyikét. — sobak l. a sváb c. a! — sorompó: 1571: *sorompo*, 1807: *Soromp*. A középfelnémet kori bajor-osztrák eredetű szó (vö.: kfn. (baj.-osztr.) *schrampbaum*, *schrancbaum* MOLLAY: i. m. 503) szóeleji mássalhangzó-torlódását a magyarban oldotta fel az -o- hang. (vö. BEKE: FUF. 24: 262). — sróf: 1662: *sorófos* sz., 1729: *Sorofos* sz., 1875: *soróf* (MTsz.). — superlát: 1395 k.: *foparláh*, *foporlath*, 1405 k.: *foporlah*, *fapölah*, 1490 k.: *foporla*. — sváb: 1799: *Sováb*, MTsz.: *sóháb*. — sobak ~ sobák: 1832: *sobak*, *sobák* 'sváb' szó valószínűleg a ném. *schwackköpfig* részfordításaként keletkezett *sobakfejű* összetételből vonódott el (TESz. sváb c. a.), a szóeleji mássalhangzó-torlódást a magyar nyelv az -o- bontóhanggal oldotta fel.

szalonka: 1742: *szolonka*, 1838: *Szolánka*. — szalonna: 1249: ? *Zolouna*, *Zolovna* hn., 1256: ? *Zolona* hn., 1300: ? *Zoluna* hn., 1590: *szolonna*, 1838: *Szolánna*, MTsz.: *szoláno*. — számóca: 1808: *Szomoltza*, 1809: *Somoltza*, *Somótza*, MTsz.: *csomóca*. A szó bizonytalan eredetű, ezért az első szótagi mássalhangzó-torlódás esetleges magyar bontóhanggal való feloldását is nehéz megítélni. A szláv szavakkal való összefüggés esetén (vö.: szln. N. *samonica*, szlk. *smoklica*, N. *smolica* TESz.) talán elképzelhető, hogy a szláv *sm-* szókezdetet egy -i- bontóhang oldotta fel, melynek a helyét a hangrendi kiegyenlítődés során az -o-, -a- váltotta fel (vö. TESz.). SULÁN — tévesen — a szlk. N. *smořica*-ból indul ki, s a fejlődést a következőképpen vezeti le: > m. *somolica* > *szomolca* > *szamolca* > *számóca* > *csomóca* (MNy. 43: 175-6). — szapora: 1574: *szaporodic* sz. — szavatul: 1833: *szovatulni*. A *szavatos*, *szavatul* szavak alapja, a *szavat* feltehetően déli szláv eredetű (< vö.: szb.-hv. R. *svod*; vö. még cseh R. *svod*, le. R. *zwód* stb. TESz.). Az első szótagbeli -o- csak akkor lehet bontóhang, ha va-

lóban az említett (déli) szláv szóból származna. — szavatos: 1444: *zowathos*, 1468: *Zowathus*. — szerda: 1332-5: *Zoradahel* hn., — szolgál: 1211: *Zolgat* sz. szn., 1559: *zoga*. — szomoga: 1270/1411: *Scomoga*, 1342/1482: *-zomoga* (KESZLER: i. m. 23), 1357: *szomuga*, 1479-től: *comoga* (KNEIENZA: i. m. 509). A szó a szláv *smuga* alak magyar folytatása (KESZLER: i. h., KNEIENZA: i. h.), az első szótagi magyar *-o-* nyilvánvalóan bontóhang. — szomogy 'kellemetlen íz; widriger Geschmack': 1767: *szomogy*, *szomogyos* sz. (NySz.), 1879: *szomódos* (MTsz.). A szlávból származó szó (< vö.: szln. *smód*, *směj*, cseh *smoud*, szlk. *smud* stb. KNEIENZA: i. m. 509) első szótagbéli *-o-* eleme bontóhangként jött létre.

tanórok: 1337: *Tornuk*, *tormok*, 1343: *Thoronuk*, 1357: *toronok*, 1454: *thorolnok*. A szó közelebbi forrása (< vö.: szláv, ill. szb.-hv. *trávnik*, *trávnjāk*, szln. *trávník*, cseh *trávník*, szlk. *trávník* stb. TESz.) nem határozható meg, de valószínű, hogy az alakváltozatok az átvett *trávník* alapján keletkezettek többek közt a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása révén. — tarbonca ~ targonca: 1575: *torbontzáckal* gr., 1798: *torgantzájára* gr., 1799: *Torgontza*. Az *-o-* minden bizonnyal bontóhang (l. az *-a-* bontóhang tárgyalásánál 1.2.1.). — toromba: 1463: *Thorombas* sz. szn., 1829: *Torombázok* gr., 1838: *Toromba*. A szó szláv eredetű (< vö.: blg. *тръба*, szb.-hv. *trъba*, szln. *tróba*, szlk. *trúba* stb. TESz.), a szókezdő mássalhangzó-torlódás nézetem szerint nyilván magyar *-o-* bontóhanggal oldották fel. — torony: 1585: *Torony*, 1824: *toronyga*, 1867: *toronty*. A magyarba egy közelebbiről meg nem határozható szláv nyelv *trody* vagy *trod* alakja került (TESz.), a *torony*-féle alakok első szótagi magánhangzója tehát bontóhangként keletkezett. — tróger: MTsz.: *tológer* (*trágër* c. a.). A bajor- osztrák eredetű szó (< vö.: baj.-osztr. *trager*, ném. T. *träger*, h. baj.-osztr. *trōx*^a TESz.) szókezdő mássalhangzó-torlódását bontóhanggal szüntette meg a magyar nyelv. — trombita: 1430 k.: *torombita*, MTsz.: *dorombita*; 1891: *torombita* (Nyr. 20: 367). Az olasz eredetű szó (< vö.: ol. *trombetta*, É. *trombeta*, *trombèta* TESz.) egyes alakváltozatokban *-o-* bontóhanggal honosodott meg. — trónus: MTsz.: *torónusos*- sz.

unoka: 1531: *vonokaiatul* gr.; 1525-31: *vonoka* (NySz.). A *vonoka*-féle alakok szláv előzménye minden bizonnyal *vn-* szókezdettel hangzó alak lehetett (TESz.), a magyar alakok *von-* ~ *van-* kezdete (*vonoka* ~ *vanaka*) ezek folytatása lehet, bontóhangként tehát aligha szerepeltethetjük.

zomak: 1395 k.: *zomak*, 1590: *Zomok*. A szláv alakok (< vö.: blg. *smok*, szb.-hv. *smûk*, szln. R., N. *smòk*, cseh *smok*, *zmok* TESz.) szókezdő mássalhangzó-torlódását a magyar bontóhang közbeiktatásával szüntette meg. — zománc: 1518 k.: *zománcza* gr., 1532: *Zomancz*, 1570: *somaltz*, 1582: *jománcz*. A *zománc* vándorszó (< vö.:

k. lat. *smaltum*, ang. *smalt*, kfn. *smelz*, ófr. *esmal* stb. TESz.), melynek szóeleji mássalhangzó-torlódását magyar -o- bontóhang szüntette meg. — zsolna 'zöld harkály; Specht': 1759: *Zsolna*: 1792: *zsólna*, 1793: *zsolna*, 1839: *zsólna* (KNEZSA: i. m. 580). A szlávól származó szó (< vö.: szlk. *žlŋa*, cseh *žluna*, le. *zolna*, ukr. *žolna* KNEZSA: i. h.) szóeleji mássalhangzó-torlódását magyar bontóhang oldotta fel.

zsolozsma: 1234/1356: *Zolusma*, 1409/1457: *-zolosma*, 1456 k.: *solofmaba* gr., *szolofmakban* gr., 1500 k.: *solozmath* gr., 1800: *Zsolosmáját* gr.

2. 3. Az -u- mint szóeleji e j t é s k ö n n y í t ő b o n t ó h a n g:

barázda: 1585: *burázda*. — barkóca: 1257: *Burcolcha*. — bolha: 1150 k./13-14. sz: ? *Bulhadu* sz. hn., MTsz.: *buha*. — borostyán¹: 1282: *Burstian* hn., 1327: *Burustyanus-* sz. hn., MTsz.: *burusnyán*.

dorong: 1791: *durung*, 1832: *durong*. — dorozsba: MTsz.: *duruzsba*. — drusza: MTsz.: *durusza*. Mivel *drusza* szavunk ismeretlen eredetű, az első szótagi -u- bontóhang volta nem bizonyítható.

flóta: MTsz.: *ful^aóta*. — fruska: 1803: *Furuska*. — früstök: MTsz.: *furustok*, *furustok* (*frustok*, *früstök* c. a.). — frustukol, früstököl: 1879: *furustokol* (MTsz.). — furulya: 1647: *Furollyás* sz., 1714: *Furullya*, *Furulyás* sz., 1750: *furuglya*, 1775: *furuglázni* sz. Vándorszó, mely a magyarba minden valószínűség szerint a románból került (vö. TESz.; ill. BAKOS: i. m. 232). A föltehető rom. *flúier*, *flúieră* alakok (BAKOS: i. m. 233) arra mutatnak, hogy a magyarban hangátvetéssel *frulje* ~ *frulya* formák keletkeztek, a szóeleji mássalhangzó-torlódást pedig bontóhang szüntette meg (vö. BAKOS: i. h.).

gluga: 1787: *guluga* 'csuklya'; 1896: *guliga* 'csuklyás körgalér; szűr, suba; szokmány', 1869: *gulugómat* gr. '? tarisznya' (BAKOS: i. m. 258); 1872-1882: *guluga* 'kámzsa, csuklya', 1888: *guluga* 'ua.' (MTsz.). A román szókezdő mássalhangzó-torlódást (< vö.: rom. *glúgă* 'csuklya; köpönyeg' (BAKOS: i. h.) a magyar beszélő -u- bontóhanggal oldotta fel. — godolya: 1275: *Gudula*- hn., 1287: *Gudula*, 1360: *-gudulya* hn. A magyarba egy közelebből meg nem határozható szláv nyelv R. *gdulja* < *kđulja* szava kerülhetett át (TESz.), s ennek szóeleji mássalhangzó-torlódását bontóhanggal oldottuk fel. — golyóbis: 1605: *guliobis*, *guliobus*. A latin szóeleji mássalhangzó-torlódást (< vö.: lat. *globus*) a magyar nyelv bontóhanggal oldotta fel. — gonosz: 1211: *Gunuzd* sz. szn. — gulúz: 1887: *gulúz* 'Gobio vulgaris' (< vö.: ószlk. *grúz*, a mai nyelvben *hrúz* 'Gobio gobio' KNEZSA: i. m. 204). Az első szótagi magyar -u- nézetem szerint nyilvánvalóan bontóhang.

huruba: 1708: *Huruba*, 1717 e./1804: *hurabáját* gr., 1777: *hú-*

rúba, 1784: *hurúba*. Vándorszó, de a magyarba a románból kerülhetett (< vö.: rom. *hrúba* BAKOS: i. m. 260; l. még TESz.), ahol a szókezdő mássalhangzó-torlódást az *-u-* bontóhang oldotta fel.

korpa: 1138/1329: *Curpas* sz. szn.; 1263: *Kurpad*, 1274: *Kurpaas* (KESZLER: i. m. 20). — kovász: 1278/18. sz.: ? *Kuaci* sz. hn., 1333-5: ? *Kuasi* sz. hn.; 1333-1335: *Kuasy*, *Kuassy* (kérdőjel nélkül idézi KESZLER: i. h.). — krumpli: 1802: *Kurumpli*, 1838: *kurumpi*. — kulcs: 1250/1281: ? *Kulchud* sz. hn., 1697: *kúlts*, MTsz.: *kujcs*. Az első szótagi *-u-* eredetére l. 1.2.2. a kulcs c. a.! — kulcsár: 1361: *Kulchar* szn., 1553: *kulcsárok* gr. A *kulcsár* szó esetleges *-u-* bontóhangjára l. az 1.2.2., a *kulcs* c. a.! — kulcsol: 1513: *čulčolyac* gr., 1783: *kultsulván* sz. Az első szótag *-u-*jának mivoltára l. 1.2.2. a *kulcs* c. a.! — kulicska: 1899: *kuľicska* (KNEZSA: i. m. 293). A szó a szlk. *klučka* 'ajtókilincs' átvétele (KNEZSA: i. h.), a magyar hangsúlyos szótagbéli *-u-*ra l. 1.2.2. a *kulcs* c. a.! — kulup: 1894: *kulúp* (KNEZSA: i. h.). A *kulup* a kaj.-hv. *klûp-*, sto-nyj. *klûpa-*, szln. *klôp-*féle alak átvétele (KNEZSA: i. h.), a magyar első szótagbéli *-u-* tehát mindegyképpen bontóhang. — kuruglya: 1723: *kuruglyák* gr., 18. sz.: *Kurugla*, 1826: *Kurugja*, MTsz.: *duruglya*, *kurigja*, *kuriglyám* gr., *kurogla*, *kurukla*. — kuruzsol: 1655: *kurusoltathatik* sz., 1668: *kúrúsol* sz., 1793: *kurúsoltak* [= *kurúsolták*] gr., 1806: *kurózsolt* sz. — kvarc: 1809: *kuvartz*.

morotva: 1337: *Muruthwa* hn. — morvány: 1816: *Murvány-*. Az *-u-*ra l. a következő szócikket! — murok: 1516 k.: *mwrk*, 1577 k.: *Murok*, 1585: *Murkos* sz. Szláv eredetű szó. A magyarba egy közelebbről meg nem határozható szláv nyelv R. *mърky* (gen. *mъркыe*) szava kerülhetett át (TESz.). A magyar szó első szótagi magánhangzójának bontóhang volta kérdéses, tudniillik a szláv első szótagi *-ь-*, illetve a sonans *r* (*ř*) megítélésének függvénye. A kérdés tárgyalására később (1.6.) térünk vissza. — murva: 1641: *murvát* gr., 1792: *Murugy*, *murugya*, 1832: *Murha*, 1838: *Murgya*, *Murnya*, *Murugya*, MTsz.: *murja*. A szó a szlovákból vagy a szlovénből került át (< vö.: szlk. *mrva*, szln. *mřva*, N. *mrve*; de l. még: blg. N. *mърva*, szb.-hv. *mrva*, ukr. N. *měrvá* TESz.). A m. első szótagi *-u-*ra l. az előző szócikket!

olasz: 1181: *Uloz* hn. Az *ulosz* 'olasz' *u-*elemé bontóhangként keletkezett az egykori *Bl-* kapcsolat feloldására (< vö.: szb.-hv. *Vlasi*).

parlag: 1238: *purlog*. — plundra: 1764: *pulidert* gr., 1792: *puleder*, 1793: *Puladert* gr. Az idézett alakok *-u-* eleme minden bizonyonnyal bontóhang (< vö.: ném. *Pluder-*, R. *plunder*, *pludern* TESz.). — poroszló: 1150 k./13-14. sz.: ? *Purozlou* hn. — pruszlik, pruszli, pruszka, puruc: MTsz.: *puroszlik*, *puruszláj*k; 1820: *puruszliban* gr., 1883: *puruzlija* gr., 1892: *puruszkájuk* gr.,

MTsz.: *purucka*; 1840: *purucz*. Bajor-osztrák eredetű szócsalád (< vö.: a *pruszlik*-ra baj.-osztr. *prustflek*, ném. T. *prusflek*, a *pruszli*-ra baj.-osztr. R. *brüstl*, ném. T. *pristl*, a *puruc*-ra, ill. a *pruszka* alapszavára vö. baj.-osztr. *brust* TESz.), melynek szókezdő mássalhangzó-torlódását a magyar nyelv bontóhanggal oldotta fel.

ragya: 1300 k.: *ruga*. Az *-u*-ra l. az 1.2.2. ragya c. a.! — ragyiva: MTsz.: *rugyva*. Az *-u*-ra l. 1.2.1. ragyiva c. a.!

sallang: 1783: *sullángos* sz. Az *-u*-ra l. 1.2.1. *sallang* c. a.! — suhancár: 1549: *swhanczar*, 1863: *Suhonczár*. Német, közelebbről bajor-osztrák eredetű szó (< vö.: baj.-osztr. *schweizer*, R. *schweizer* TESz.). Az *-u*- csak abban az esetben tekinthető bontóhangnak, ha a (baj.-osztr. >) m. *šbájn̄tsär*-féle alak továbbfejlődését *šubancár*- ~ *suhancár*-féle formán át képzeljük el. Valószínűbb azonban, hogy — amint erre MOLLAY utalt (i. m. 512) — a "bajor-osztrák szó [*šbájn̄tsär*] ejtése a magyarban szabályosan *suancár*, hiátustöltővel *suhancár* lesz". — superlát: 1444: *suppohorlah*, 1490: *Suporlah*, 1538: *Superlah*, 1560 k.: *suporlah*, 1590: *superlatos* sz. — sváb: MTsz.: *subáb*. Az első szótagi m. *-u*- bontóhang volta kérdéses. A szóeleji (német, bajor-osztrák) *šv*- ~ *šb*-szabályos magyar megfelelője az *šy*- szókezdet (l. a *suhancár* a. írtakat), s ennek megfelelően a m. *šubáb*-féle alakok esetleges létrejötte (vö. 1538: *Suab* TESz.), majd hiátustöltő hanggal való tovább formálása (*subáb* > *subab*). Ez inkább összhangban van a magyar hangtörvényekkel, mint egy *šubáb* > *šubáb* > *subáb* feltételezése.

szavatos, szavat, szavatol: 1838: *Zuvas*; 1213/1550: *-zuhada* [!]; 1835: *Szuvasló* sz., 1838: *Zuvasolni* sz., MTsz.: *zuvasol*. Az *-u*- esetleges bontóhang voltára vö. az imént írtakat (*suhancár*, sváb c. a.)! — szolgál: 1138/1329: *Sulgadí.* sz. szn., 1197/1480 k.: *Sulga*, 1222: *Zuluga*- hn. — szomoga: 1270: *Scumuga* (KNIEZSA: i. m. 509, KESZLER: i. m. 23).

turbolya: 1516 k.: *Turbolya*, 17. sz.: *Turbulya*, 1766: *turbollya*, 1771: *Turbuja*, 1799: *turbólya*, 1801: *Turboja*. Szláv eredetű szó (vö.: szb.-hv. *třbulja*, szln. *trebeljè*, cseh *třbule*, szlk. *trebu'la* stb. TESz.), de nehéz eldönteni, melyik szláv nyelvből vettük át. Az viszont szerintem biztosnak látszik, hogy a magyar első szótagi *-u*- a szláv mássalhangzó-torlódást oldotta fel.

zomak: 1086/XII. sz.: *Scumoku* (KESZLER: i. m. 23); 1130-40/12-13. sz.: *Scumoku* szn., 1338: *Zumak*- hn. (TESz.), 1095: *scumoku* ?, 1338: *Zumak*- (KESZLER: i. h.).

zsolozsma: 1289: *sulusma* (TESz.), 1267/1270: *zulusma*, 1269/1429: *Zulusma* (KESZLER: i. h.).

(*Folytatjuk.*)

NYIRKOS ISTVÁN